

BO HUGEMARK och LENNART ULLER:

Kan Europa försvaras utan kärnvapen?

Titeln på det ämne som Svensk Tidskrift bett oss tänka högt om andas en viss skepsis mot senare tids antikärnvapenrörelser och zonutspel. En anhängare av kärnvapennedrustning skulle kanske ställa frågan "Kan Europa försvaras med kärnvapen?" Vårt inte särskilt spektakulära svar på båda frågorna blir: "Det beror på." Men kanske är detta ett mer precist svar än tvärsäkra ja eller nej. Vi skall emellertid också försöka diskutera vad det beror på.

Vi har tolkat frågan så, att det i första hand gäller möjligheten att försvara Västeuropa mot en sovjetisk aggression. Även en uttalad neutralist bör kunna acceptera den utgångspunkten, eftersom det är kring Västs strategi hela den aktuella debatten kretsar. Ingen politisk värdering i detta alltså, även om vi inte vill sticka under stol med att vi tror att ett västligt militärt angrepp mot Sovjet är ännu mer osannolikt än dess motsats.

Emellertid skall man inte glömma att det under loppet av ett krig mycket väl kan inträffa situationer då Sovjetunionen kan känna sig frestad eller tvingad att ta till kärnvapen först, oavsett vad man säger i fred.

Efter ett par försök avstod vi från tanken på att försöka skriva

två artiklar som perfekt kompletterade varandra och gav en väl-täckande belysning av problemet. Troligen lämnar vi läsaren med fler frågetecken än när han började. Därmed gör vi honom en tjänst. Detta är ett område där ingen kan veta sanningen i förväg. Och där vi förhoppningsvis slipper skåda den.

Överste Bo Hugemark är chef för den militärhistoriska avdelningen vid Militärhögskolan. Överstelöjtnant Lennart Uller är strategilärare på armélinjen vid Militärhögskolan och tillhör Generalstabskåren.

BO HUGEMARK:

Försvar eller avskräckning

I de flesta strategiska resonemang undviker man som katten den heta gröten, frågan om *varför* kriget bryter ut, vilka politiska mål som skulle motivera ett så drastiskt steg som ett militärt angrepp. Ibland smiter man bakom diffusa spridningsteorier: kriget uppstår i någon obskyr del av världen, supermakterna dras in och tappar kontrollen. Ofta nöjer man sig med att resonera i enbart militära termer: Sovjetunionen laddar upp i smyg och överfaller ett oförberett NATO.

Det är alltid svårt, för att inte säga omöjligt att skapa trovärdiga scenarier för krigsutbrott. (Historien är härvidlag att klandra för de mest irrationella och bisarra förebilder.) Man måste emellertid ändå försöka att i en analys ta med *motiven* för angrepp. Eljest är det meningslöst att diskutera hur kärnvapnen kan påverka agerandet.

Om man försöker teckna ett krigsutbrott som åtminstone teoretiskt är något mindre osannolikt än ett renodlat strategiskt överfall eller ett totalt olycksfall i arbetet, bör man beskriva ett läge där Sovjetunionen ser hela sitt system hotat och upplever att hotet — som i grunden härrör från systemets inneboende svagheter — inspireras och underblåses av krafter i Väst. En accelererad och okontrollerbar frigörelseprocess bland satellitstaterna skulle *kanske* skapa motiv för angrepp i syfte att undanröja hot om västlig intervention, krossa de krafter som ligger bakom Sovjets problem, dra upp det onda med roten.

Det skulle föra för långt att här försöka analysera vilka krigsmål och strategiska handlingsmöjligheter som kan härledas ur denna krigsorsak. Alternativen är oändligt många. Man kan tänka sig allt från

begränsade aktioner i samband med någon gränsincident till en desperat satsning för att en gång för alla lösa Sovjets europeiska problem. En gemensam nämnare i samtliga fall är emellertid att WP-styrkorna kommer att gå till offensiv, när kriget bedöms oundvikligt. Troligen vill Sovjetunionen försöka undvika kärnvapeneskalation.

Osäker utgång

Om vi nu förutsätter att avskräckningen misslyckas och att kriget bryter ut, vad händer sedan? En vanlig och i Väst omhuldad föreställning är att de röda massarméernas offensiv snart ställer NATO inför risken av ett sammanbrott. Senast i det läget sätter Väst in kärnvapen för att stoppa offensiven och om möjligt få slut på kriget, eller "återställa avskräckningen" som man ofta uttrycker det.

Kärnvapnen kan liknas vid stridsvagnen som återinförde rörelsen på slagfältet.

Det hela är givetvis mer komplicerat än så. Till att börja med är inte NATO så svagt att det under alla omständigheter riskerar att lida nederlag. Snabba WP-framgångar torde bl a vara beroende av

- att man genom inledande massiva flyganfall mot NATO:s flygbaser m m kan skapa luftöverlägsenhet åtminstone under de första krigsdygnen.
- att WP har ett rejält försteg i styrketillväxt. Helst bör NATO inte ha fått fram alla sina styrkor i det gränsnära avvärjningsområdet, "Forward Defence"

(holländare och belgare är troligen senare på plats än övriga). Likaså är det gynnsamt om USA:s lufttransporterade divisioner inte anlänt.

Genom att variera förutsättningarna bl a i vad avser beredskap och förberedelser på ömse sidor kan man teckna ett oändligt antal operativa förlopp, från att den sovjetiska offensiven kommer av sig i starten till att NATO slås i spillror omedelbart. Antalet osäkra faktorer är mycket stort. Vilka är styrkornas kvalitet i förhållande till varandra, hur blir utfallet av första dygnets flygkrig, hur fungerar den sovje-

Västeuropeiska stater har inte lust att ta på sig stora ekonomiska uppoffringar för att slippa åka snål-skjuts på USA.

tiska mobiliseringen, hur stora sovjetiska styrkor binds i Östeuropa, hur pålitliga är satellitarméerna, hurdan är de båda sidornas förmåga att improvisera operativt i oväntade situationer etc etc?

Kärnvapeninsats

Låt oss nu lägga in kärnvapeninsatser i denna komplicerade bild. Vi antar till en början att NATO i enlighet med sin doktrin överväger "first-use". Om detta skulle ske och det stannade därvid, dvs Sovjet svarar inte med samma mynt, är det givet att NATO väsentligt skulle ha förbättrat situationen, och helt eller delvis utjämnat sitt underläge.

Om däremot Sovjet svarade med egna slagfältskärnvapen, är det tvivelaktigt om

NATO har vunnit något rent militärt. Tvärtom torde det på västsidan finnas så känsliga militära mål att man i stället förlorar på affären. Antag att NATO inledde med ett dussintal kärnladdningar och därigenom hejdade och delvis förintade en sovjetisk pansardivision i täten. Det skulle då ändå finnas ett tiotal tätdivisioner kvar. Och ett sovjetiskt svar i samma skala mot exempelvis NATO:s flygbaser skulle vara rent katastrofalt i ett läge då luftoperationerna är det som avgör kriget. Även NATO:s reserver som bara är tredjedelen så många som WP:s är givetvis ett utsatt mål.

Det kanske rentav är så att kärnvapeninsats principiellt gynnar offensiven mer än defensiven. Ofta betraktas kärnvapen på samma sätt som man — efteråt — såg på kulsprutan i första världskriget, ett vapen som kraftigt ökade den försvarandes eldkraft och gav honom chans att stå emot stormanloppet. Kanske en riktigare bild är att likna kärnvapen vid stridsvagnen som återinförde rörelsen på slagfältet. De sovjetiska operativa principerna, hänsynslösa spjutspetsar in på djupet, sedan man slagit bräscher i fronten skulle kanske gynnas om man kunde understödja dem med kärnvapen och inte var beroende av ett osäkert konventionellt flygunderstöd. Osäkert, ty ju längre offensiven drivs in på djupet, desto mer närmar man sig NATO: flygbaser i Storbritannien, Frankrike och Spanien.

"Hopkoppling"

Troligen vill Sovjet ändå föra kriget konventionellt för att undvika förstörelse av det egna hemlandet. En logisk följd av detta kan vara att, om kärnvapentröskeln

Försvar eller avskräckning

ändå överskrids av NATO, Sovjet åtminstone svarar med samma mynt. Eller kanske beslutar att ta steget fullt ut och med en massiv taktisk kärnvapeninsats säkrar en snabb seger i Europa. Många bedömare har hävdat att det hittills inte har funnits någon motsvarighet i Östs doktrin till Västs olika steg i eskalationstrappan, små och stora "insatspaket" avsedda att förmedla militära och politiska "signaler". Ryssarna skulle hålla sig med ett fåtal trösklar, fred-krig, icke kärnvapen-taktiska kärnvapen, taktiska kärnvapen-strategiska kärnvapen. Konsekvensen härav för NATO är den som också är officiell syn; kärnvapen är inte vapen för krigföring och försvar utan för avskräckning. Om avskräckningen misslyckas skall NATO genom "first-use" visa angriparen att han misstagit sig om han trott att det skulle gå att föra operationerna konventionellt. Men en förutsättning för att detta i sin tur leder till att kriget upphör är då att Sovjet kan avskräckas från fortsätta och ökade taktiska kärnvapeninsatser.

Här spelar uppenbarligen medeldistanskärnvapnen av typ Pershing II och kryssningsmissiler (framför allt de förstnämnda) en avgörande roll. De "kopplar ihop" slagfältet Europa med den strategiska kärnvapenbalansen. Sovjetiska talesmän har öppet deklarerat sin oro över vad som skulle hända vid en insats av Pershing II. Dessa skulle träffa delar av de sovjetiska interkontinentala missilerna och ledningssystemet. Och detta med endast fem minuters förvarning. "Och vad hinner man göra på fem minuter?" frågade den ryske generalen retoriskt på presskonferensen i Moskva.

Med andra ord: Om Sovjet startar en offensiv i Centraleuropa och kärnvapen

tillgrips, först av NATO och därefter av WP, hamnar Sovjet snabbt i ett läge där det fått en del av sin strategiska slagstyrka amputerad utan att USA avlossat en enda av sina strategiska missiler. Ett mar-drömsscenario för Sovjet och ett bra argument för NATO:s medeldistansmissiler.

"No-first-use"

Ett arrangemang som på något sätt avlägsnade slagfältskärnvapnen från krigföringen i Centraleuropa skulle således inte vara någon direkt nackdel för NATO:s förmåga till försvarsoperationer. Argumentet mot en "no-first-use"-

Ett exempel på västlig självstympning är att den sovjetiska dominansen över Östeuropa inte får ifrågasättas.

doktrin för NATO är i stället att den skulle minska avskräckningen. Även om trovärdigheten av NATO:s kärnvapendoktrin minskat, även om NATO skulle ha liten militär nytta av att verkligen sätta in kärnvapen, kan Sovjet aldrig bortse från risken att en sådan insats sker. Vad som sedan händer är omöjligt att förutse, men konsekvenserna kan bli katastrofala och på intet sätt stå i proportion till det politiska syftet med aggressionen. Konsekvenserna av ett konventionellt krig har historiskt sett också varit svåra att beräkna i förväg. Men den som startat krigshandlingarna har inbillat sig att han kunnat förutse utgången, nå en snabb seger. I regel har han underskattat den slutliga förödelsen. Med kärnvapen i bilden

minskar frestelsen för rationella kalkyler och för optimistiska förutsägelser, anser de som argumenterar för nuvarande "first-use"-doktrin. "No First Use" skulle däremot i någon situation kunna fresta Sovjet till att använda sin konventionella överlägsenhet och ställa NATO inför ett fullbordat faktum.

Konventionell avskräckning?

Diskussionen om alternativa försvarsdoktriner inom NATO vilken kopplats till kärnvapendebatten handlar således om i vilken mån man kan åstadkomma en *konventionell avskräckning* i stället för den nukleära. Detta kräver minst att man

Det är inte troligt att kärnvapen-avskräckning kan ersättas med avskräckning med konventionella vapen.

väsentligt ökar risken för att ett sovjetiskt konventionellt anfall misslyckas. Det är givet att Västeuropa vars bruttonationalprodukt är lika stor som WP:s skulle ha fysisk möjlighet att ställa upp en lika stor numerär som WP, även utan amerikanska förstärkningar. Lika säkert är att ett sådant försvar är en ren utopi. Väst-europeiska stater har inte den minsta lust att ta på sig stora ekonomiska uppoffringar för att slippa åka snålskjuts på den amerikanska supermaktskapaciteten. I synnerhet inte som det dessutom troligen skulle utlösa en forcerad upprustning i Sovjet.

Mindre verklighetsfrämmande är en ändrad försvarsstruktur. En idé som framförts är s k godartat försvar, en mer

defensiv gruppering, närmast motsvarande det "sega gubben"-försvar som varit på tapeten i svensk debatt. Det har vunnit ankläng i kretsar som också är emot kärnvapen. Även ett sådant försvar har politiska komplikationer. Det skulle innebära att NATO fick vara berett att ge upp stora delar av sitt territorium innan angriparens offensiv körde fast. Vad händer då om Sovjet anfaller med begränsat mål? Och nöjer sig med att ta så långt man orkar? Då finns i dessa lösningar inga medel att gå till motoffensiv.

Av hänsyn till alliansens starkaste europeiska medlem, Västtyskland, är det omöjligt för NATO att överge "Forward Defence". Det är emellertid svårt att öka dess motståndskraft. Ett sätt vore att satsa på befästningar och mineringar. Även här finns ett politiskt hinder: Man vill inte i fredstid "bygga fast" Tysklands delning. Ett annat sätt är att satsa mer på motanfall och motoffensiver. En sådan utveckling är delvis igång. NATO:s "FOFA-koncept" (Follow-on Forces Attack) innebär att man med flyg, missiler och artilleri skall fördröja och decimera WP:s reserver. Likaså försöker USA förbättra sin förmåga till markoffensiver och utveckla en operativ doktrin som närmast liknar den tyska. I en uppmärksam debattartikel har den amerikanske professorn Samuel Huntington förordat en avskräckning genom hot om "konventionell vedergällning" (i form av offensiver in i satellitstaterna, vilket skulle drabba Sovjetunionen på dess svagaste punkt och kanske leda till att dess positioner helt raserades.

Det borde vara helt orimligt att Väst i händelse av ett sovjetiskt angrepp a priori skulle fortsätta att respektera Järnridån

och känna sig förhindrat att föra markoperationer i "Sovjets intressesfär". Icke desto mindre har Huntingtons tankar utlöst skräckslagna kommentarer om aggressiva doktriner ägnade att provocera ett sovjetiskt presumtivt angrepp. Ett utomordentligt exempel på västlig politisk och strategisk självstympning: Den sovjetiska dominansen över Östeuropa är något som inte får ifrågasättas, Sovjets offensiva doktrin är helt i sin ordning. Blotta tanken på att Väst skulle kunna föra ett försvarskrig på samma sätt och rentav hota Sovjets "legitima säkerhetsintressen" ens i självförsvar är däremot hökmentalitet. Denna förmåga i Väst att använda dubbla kriterier till egen nackdel innebär att någon *officiell motoffensiv-doktrin* troligen inte kommer att ställas upp, även om den *offensiva förmågan* förbättras.

Det syns således inte troligt att kärnvapen-avskräckning kan ersättas med en

doktrin om avskräckning genom konventionellt försvar. Hur man skall ställa sig till olika förslag om kärnvapenfrihet är därmed en fråga hur man värderar eventuellt minskad avskräckning mot eventuellt minskad risk för att kärnvapen används om avskräckningen misslyckas och mot de fortsatta konsekvenserna av sådan kärnvapeninsats. Detta är, som förhoppningsvis framgått ovan, komplicerade problem och som sagt ytterst en fråga om värderingar.

När man gör denna bedömning kan det vara på sin plats att notera, att inget förslag om regionala kärnvapenbegränsningar hindrar att slagfältskärnvapen till syvende og sist ändå sätts in, i desperation eller som ren hämnd. Även om det är motbjudande att behöva lita till skjutvapen för att förhindra inbrott, är det kanske bättre att hota öppet med dem i fönstret än att ligga i bakhåll i källaren.